

To eventyrfortællere fra Thy

Bodil Nørgaard Skoust

„Hun fortalte for mig, så skummet stod hende om mundvigerne,” skrev folkemindesamleren Evald Tang Kristensen om Mette Skrædder fra Sundby. Det var i 1889, og det hun fortalte var eventyr. Eventyr, som hun havde fået fortalt af sin mor, som havde fået dem fortalt af sin mor o.s.v. Nu blev de skrevet ned af den nidkære skolelærer Kristensen, som havde taget den opgave på sig, at samle hvad der endnu var tilbage af de mundtlige fortællinger, der i århundreder havde levet blandt folket.

Det var, her sidst i 1800-tallet, på høje tide. Tang Kristensen havde på sine talrige indsamlingsrejser opdaget, at det kun var de sidste rester af fortidens rige fortællekunst, der endnu kunne huskes. Og han havde erfaret, at det ikke var blandt de oplyste, han skulle søge efter det gamle stof. Nej, det var i de mest ydmyge rønner, blandt fattiglemmerne, håndværkerne og daglejerne, og især hos de gamle, at fortællingerne blomstrede.

Fortællerne var populære, hvor de kom frem, og mange fattige har fortalt sig til et måltid mad. Vi kender fra Blichers „Æ Bindstouw”, hvordan der blev fortalt under arbejdet, men også på sygestuer, i folkestuerne og blandt soldater er der blevet udvekslet sagn, eventyr og viser. Med den almindelige oplysning blev disse fortællinger efterhånden sat i et dårligt lys, blandt de hellige blev de endda betragtet som skadelige, og da Tang Kristensen gik rundt og indsamlede var der flere, der var flove over at skulle fortælle „det gamle skidt”.

I dag kender vi bedre Grimms tyske eventyr, og Asbjørnsens og Moes norske eventyr end vi kender vores egne jyske. I Tyskland og Norge omskrev indsamlerne eventyrene, så de kunne læses af romantikkens borgerskab - og af deres børn. Men Tang Kristensen ville udgive eventyrene ordret, som de var fortalt for netop at få den enkelte fortællers vendinger og folkemål med.

Da det var hos den jyske almue, at Tang Kristensen samlede sine eventyr, er de fortalt i et meget jævnt sprog, fortællerne underdriver hellere end overdriver, og der er mange specielt jyske ord og vendinger. Det er sikkert derfor, at de eventyrsamlinger Tang Kristensen udgav, aldrig blev folkeje, og de er aldrig blevet genoptrykt.

Evald Tang Kristensen på indsamlingstur med den karakteristiske skuldertaske med skriveblokken og blyanten og den uundværlige paraply.

Det var især i de fattige, jyske hedeegne, Tang Kristensen indsamlede; men også i det afsidesliggende Thy fandt han levende fortællere, og det er om to af disse,

der skal berettes i det følgende. Det er kun få oplysninger vi har om dem; men hvis vi fordyber os i deres eventyr, kan vi danne os et billede af to forskellige kvinders liv og livssyn. Hele Tang Kristensens store eventyrsamling ligger i dag på Folkemindesamlingen i København, og her kan man læse ordret, hvad de har fortalt for omkring 100 år siden. Vi er endda så heldige, at han lod nogle af sine store fortællere fotografere, og disse billeder er blevet udgivet i en usædvanlig portrætsamling: „Gamle Kildevæld”, hvorfra artiklens portrætter stammer.

Mette Skrædder

Mette Marie Jensdatter er født den 28. november 1809 i Årup, Snedsted Sogn. Hun var datter af fisker Jens Christian Andersen og Ane Olesdatter. Indtægten fra faderens fiskeri var jammerlig, og da hans helbred var skrøbeligt, så han ikke mere kunne tage på arbejde, blev det svært at holde brødet i huset. For at skaffe mad måtte moderen gå og tigge. Derved fortæller Mette Skrædder: „Min moder hed Ane Olesdatter og var fra Sperring i Ty, og hun var en stakkel i de sidste 30 år hun levede. Vi var så fattige, og hun gik og trak om landet for at få lidt til os børn. Det var et år, kornet var blæst af da havde vi ingen verdens ting at leve af andet end vikkemel og kâjmel, som vi lavede dej af og bagte hårdt på kakkelovnen som skoldkager, og vi havde ikke nogen verdens ting af tilmad i huset.

Da a var 8 år så begyndte a at følge med hende omkring i landet. Hun var nok fattig; men var dog en rig kone, for hun lærte mig godt. En gang kom vi forbi et får med et sort lam, og så siger a: „Sikke dejligt lam, gid det var mit”. Dertil svarede hun: „Det skal du ikke sige, mit barn, hvad skal de andre så have. Sky begjærlighed, den hæslige last.” Siden stod min moders ord for mig, som de var skrevne. Når nogen kom til os og bad hende fortælle og synge, så gjorde hun det, og så var a så letnem, te a kunde huske det ved at høre det én gang. Men til vi børn sagde hun aldrig noget om det.”

Som man kan forstå heraf var eventyr dengang ikke noget, der var beregnet for børn; men de lyttede selvfølgelig til, hvad der blev fortalt.

Da Tang Kristensen mødte Mette Marie Jensdatter, levede hun som almisselem i den vestre ende af et lille hus i Sundby på Mors; men hun sagde til ham, at hun aldrig havde haft det så godt. Hun syede for folk og læste med nogle små børn fra byen. Mens Tang Kristensen var i Sundby ymtede folk noget om, at der havde været „noget i vejen med” Mette Skrædder; men han fandt aldrig ud af, hvad det var. Han skriver om hende: „Det har i hvert fald ikke været noget vanærende. Det var et prægtigt ansigt det gamle menneske havde, og at hun var en særdeles begavet Kvinde med stærk Hukommelse kunde man snart mærke.”

Mette Skrædder fortalte over 20 eventyr til Tang Kristensen og sang desuden en mængde viser. Eventyrene er alle korte, de er velkomponerede og godt fortalte. Mest typisk for Mette Skrædders eventyr er, at de onde ikke straffes til sidst. Det er ellers kendetegnende for folkeeventyrene, at skurken „puttes i en spigertønne og

trilles over bjerg og dal" eller trækkes ihjel af fire vilde heste eller brændes på bålet. Men Mette Skrædders skurke bliver aldrig straffet, måske bliver de sendt bort eller får en lignende mild straf; men oftest bliver de simpelthen glemt. På samme måde lykkedes det altid Mette Skrædder at få sendt prinsessens børn væk, når den onde dronning vil dræbe dem.

Mette Marie Jensdatter
fotograferet foran det
hus, hvor hun boede i
Sundby. Billedet er taget
i 1895, kort før hun
døde.

Imellem linierne i disse eventyr hører jeg Mette Skrædders mors stemme: „Sky begjærighed”, fordi den fattige pige ønskede sig et lam. Man fornemmer, at moderen har haft en streng „retfærdighedsans”, og at hendes idealer og livsholdning har gjort et dybt indtryk på datteren, som har videregivet det i sine eventyr.

Mette Skrædder fortalte mest „Trylleeventyr”, det er betegnelsen for eventyr, hvor der optræder overnaturlige væsener som drager, trolde, hekse eller feer, overnaturlige ting som syvmilestøvler, glasbjerge, magiske sværd og fløjter og begivenheder som

rejser til verdens ende, tjeneste hos trolden og forvandling til sten eller dyr. Alle disse fantastiske begivenheder fortæller i folkeeventyrene i et simpelt sprog, som den naturlige ting af verden. Tilhørerne har også fornemmet, at det blot er billeder på begivenheder i det virkelige liv: Tjenesten hos trolden er tjeneste hos gårdmanden, prinsessen er gårdmandens datter, uoverskuelige opgaver i eventyrene udtrykker en lille tjenestedreng eller -piges oplevelse af det arbejde, de bliver sat til; at vandre til verdens ende eller over glasbjerge for at få prinsessen fortæller, at det er hårdt arbejde at finde kærligheden.

Mette Skrædder lægger i sine eventyr ikke vægt på social uretfærdighed, forskellene mellem fattige og rige, hvilket ellers er et fast eventyremne. I stedet beskæftiger hun sig med alvorlige familiemæssige problemer: en far, der vil gifte sig med sin datter, jalousi mellem søskende, ægtefolk, der beskylder hinanden for at være skyld i barnløshed, den gode moder, der bliver til den hårde arbejdsgiver. Vi skal se et par eksempler på, hvordan Mette Skrædder fortæller.

Eventyret „Pulleru” begynder således: „Der var engang en konge og en dronning, som havde en datter sammen, og hun var meget smuk og klog. Så døde dronningen. En tid efter fandt kongen på, at han ville have sin egen datter til ægte. Hun var sikker på, at det var en stor synd, og hun ville ikke sige ja til det. Men kongen blev ved sit, kun hende ville han have og ingen anden.”

Pigen søger i sin nød til sin moders grav, og hun råder hende til at bede faderen om en klædning som solen, én som månen og en fjederham. Da faderen i sin glæde på bryllupsdagen drikker sig fuld og falder i søvn, flygter hun ved hjælp af fjederhammen. Det er altså faderen selv, der giver hende muligheden for at flygte.

Hun kommer til et andet slot, hvor hun kommer i tjeneste som den laveste køkkenpige „Pulleru”. Mette Skrædder gør især meget ud af at beskrive, hvordan de

andre køkkenpiger gør hende til grin. Også prinsen ydmyger hende ved at slå hende først med sine støvler, siden med et håndklæde.

Da prinsen skal hen for at fri til en anden prinsesse, ifører pigen sig sin kjole som månen, og prinsen forelsker sig håbløst i hende; men han kan ikke løse hendes gåde „Jeg kommer fra det landskab, hvor man slår pigerne med støvler i hånd”. Det er først, da han ved et tilfælde opdager hendes solskinnende kjole under de gamle klæder, at han kan løse hendes gåde. Eventyrene lægger tilsyneladende meget vægt på det materielle: flotte klæder, sølv og guld; men i de fleste tilfælde kan de ædle metaller tolkes som indre, menneskelige værdier. Det er først, når prinsen kan se pigens gode egenskaber, at der kan holdes bryllup - og det bliver der!

Pulleru er et eventyr, der kombineres med nogle meget realistiske scener fra en ganske almindelig køkkenpiges liv med opfyldelsen af en fattig piges hedeste drømme: at kunne kaste de fattige klæder og blive set, som den, hun virkelig er.

I eventyret om Prinsen og Tigerbarnet fortælles i indledningen: „Der var engang en mand og en kone, der havde levet sammen i mange år, men de havde ingen børn. Den ene skød skylden på den anden og begge var misfornøjede. Hun sagde, at han ingen kunne lave, og han sagde, at hun ingen kunne få.” Det er altså ikke som i de eventyr, hvor der fortælles om en konge og en dronning, der elsker hinanden meget højt, men deres store sorg er, at de ikke kan få børn. Her fortælles om en virkelig konflikt mellem ægtefolk.

Konen får råd af en gammel kone, men manden spiser den ene af de tre fisk, hun skulle have haft, han bliver også gravid og føder en pige, som han efterlader i skoven. En lindorm vil tage hende; men den dræbes af en huntiger, der tager sig af hende til den selv dør. Så lever hun alene i en jordhule.

Begyndelsen på eventyret tyder på, at der har været én eller anden skandale i forbindelse med pigens fødsel. At hun opfostres af et dyr betyder måske, at hun i sin barndom blot har fået den pleje, et dyr får; men noget væsentligt har manglet: hun kan ikke tale, og altså ikke svare for sig i forhold til andre mennesker.

En konge ser hende, forelsker sig i hende og gifter sig med hende. Men det passer ikke den gamle dronning, at han gifter sig med én, der ikke kan tale. „Det er jo kun et kreatur, han har gravet op fra jorden”. I løbet af tre år får hun tre sønner, men altid er kongen i krig (fraværende når der er problemer i hjemmet?). Den gamle dronning sender børnene væk, smører pigens mund med blod og siger til kongen at hun har ædt dem. Først tredje gang må han reagere „Han ville ikke høre det, men kunne ikke blive fri”.

Han sender pigen til verdens ende med hest og vogn. Men straks hun er uden for slottet kan hun tale; når hun er uden for den gamle dronnings rækkevidde, kan hun altså godt svare for sig. Hun skaffer sig sine sønner tilbage og vender tilbage til slottet, her stiller hun kongen gåden:

»En fisk er min fader; en mand er min moder; en orm har mig båren, en tiger har mig opfødt, en hest har mig mand givet, tre børn har jeg født, alle tre levende og dog alle tre døde, dog lever de alle endnu. Og så fik jeg mæle og fandt mine sønner igen.” Den gåde kunne kongen gætte. Hans

mor fik sin straf, men kongen og dronningen var sammen igen, og siden levede de godt."

Pigens lave herkomst og mistænkelige fødsel har betydet, at hun ikke har kunnet tage til genmæle i svigermoderens hus; men da hun endelig beslutter sig for at vedstå sin oprindelse og forlange at blive accepteret som den hun er, har hun styrke til at gå imod svigermoderen, og kongen vælger til sidst sin hustrus side.

Problemer med „onde svigermødre” er et meget almindeligt emne for eventyr. I det gamle bondesamfund kom de unge kvinder til mandens hus efter brylluppet, og eventyrene fortæller, hvor vanskeligt det kan være at finde sin plads her. Dette eventyr fortæller pigerne, at de skal stå ved sig selv og kræve at blive anerkendt som den, de er. At kongen så i dette eksempel er længe om at vælge mellem sin mor og sin kone, gør det jo ikke lettere for pigen.

Mette Skrædder har været en klog og varm fortæller, hun har i billeder fortalt om, hvordan man kommer styrket ud af de problemer livet giver. Men hun har også fortalt sine eventyr som dagdrømme og virkelighedsflugt, og jeg tror ikke, man skal være blind for denne meget væsentlige side af eventyrene. Udover at de rummer en livsvisdom, der har betydet, at de har kunnet overleve som mundtlige fortællinger i århundreder, har de for de samfundets laveste, blandt hvem de fortæltes, betydet at de har kunnet holde en drøm i live om, at livet kunne være anderledes. Når en kvinde, der har levet et så fattigt og elendigt liv som Mette Skrædder, kan have så lysende et blik, som vi kan se på fotografiet af hende, så er det kun fordi hun har haft historierne inden i sig. Og selv om Mette Skrædder ikke i sine historier opfordrer til oprør, så er selve hendes person bevis på, at der er noget, som ikke kan tages fra selv den fattigste.

Ane Marie Jensdatter

Ikke langt fra hvor Mette Skrædder var født, boede en anden eventyrfortæller: Ane Marie Jensdatter. Hun var født den 31. august 1829 i Ydby i Sydthy. Faderen hed Jens Kristian Pedersen og moderen Ane Marie Poulsdatter. Forældrene flyttede til Bedsted og fik en fæstegård under Tanderup, og da hun var en 11-12 år kom hun ud at tjene, det var også i Bedsted. Hun tjente til hun blev gift i 1853 med Peder Christensen, med hvem hun fik tre døtre og en søn. Da Tang Kristensen besøgte hende i 1905, var hun blevet enke og sad i aftægt hos sønnen, der havde overtaget gården; stedet lå lidt øst for Bedsted Kirke og øst for den østre skole.

Om Ane Marie Jensdatter skriver Tang Kristensen: *„Denne gamle kone var aldeles fortræffelig til at fortælle, og hun kunde en masse eventyr Jeg fik i alt 36 skrevet op. Det var virkelig forbavsende, saa stærk en Hukommelse hun havde, og hun vilde gjerne fortælle for mig.”* Hendes mor kunne synge og af hende har hun hørt mange viser; men hun kunne ikke selv synge og derfor har hun ikke fået lært ret mange viser.

Mens Mette Skrædder havde alle sine eventyr fra sin mor, har Ane Marie sine „rundt omkring fra”, og måske netop derfor har hun et meget mere blandet repertoire. Mette Skrædder fortalte næsten kun trylleeventyr og kun ét af hendes eventyr var et såkaldt „Skæmteeventyr”. Hun har holdt sig til de mere alvorlige fortællinger.

Ane Marie Jensdatter holdt derimod af at fortælle muntre og også vovede historier. Af de 36 eventyr hun

fortalte Tang Kristensen er omtrent halvdelen såkaldte skæmteeventyr, der er et af typen „Store Claus og Lille Claus”, et af typen „Goddag mand, økseskaft”, et af typen „Klods Hans” og adskillige om den mere kloge, der narrer de mindre kloge. Fælles for dem alle er, at de er meget vovede i tonen og med mange slet skjulte seksuelle hentydninger; men det er nu ikke ualmindeligt for folkelige fortællere, og heller ikke for kvinder. Når vi ikke kender så mange af dem, er det fordi de er blevet sorteret fra eller kraftigt omskrevet, når de skulle trykkes.

Ane Marie Jensdatter var husmandskone. Hun sidder foran sit aftægtshus, og det ses tydeligt, at huset er i bedre stand end Mette Skrædders.

deres heste sked mens de red”. Pigens svar til frierne, der hilser „Goddag Jomfru Hedenrøv” lyder: *„Min røv har aldrig været så kold te min Fader har ikke kund skold 12 fede galte ved hver Morgen, før han gik ad æ Klit”,* og det kan man jo godt forstå, at de ikke kunne svare på.

Men den yngste spørger, om hun ikke så kan skolde hans krage, og da hun siger, at så revner den, tager han sin krampe frem. *„Men så står rumpen jo vidåben”* siger hun, *„Ja”,* siger han, *„Det er der ingen fare ved, for her har æ noget Tolde i min hat, så kan hun stoppe en af dem derind, og som hun ser er der mange, kan den ene ikke passe, så kan vel den anden”.* Så havde hun ikke mere at skulle have sagt, nu var den kommen, hun skulle have.

Som i denne historie har de fleste af Ane Marie Jensdatters eventyr mandlig hovedperson. Hun fortæller blandt andet flere eventyr om drenge, der bliver for længe hjemme hos forældrene og ikke gider at arbejde. Endelig driver forældrene dem ud at tjene, og til at begynde med går det dem ikke særlig godt; men enten ved deres snedighed eller ved hjælp af magiske genstande får de narret den dumme bjærgmand eller den kloge Rødskaeg og tjent en hel masse penge. Drengene i fortællingerne er ikke helte, de er bare heldige, at det lykkes for dem, de har heller ikke de store ambitioner om at drive det til noget, man har indtryk af, at de blot vil ordne det sådan, at de kan få lov til at slippe for at lave noget.

Flere af historierne ender med at drengen, efter at have skaffet sig rigdom, vender tilbage til forældrene „og siden levede de godt”, kun i et par af eventyrene skaffer de sig en kone. Det er interessant, at Ane Marie netop har holdt af at fortælle den slags eventyr, når man ved, at hun sad i aftægt hos sønnen, der var ugift.

Ane Marie Jensdatter har fortalt omkring 10 trylleeventyr, og af disse er de seks de samme som Mette

Skrædder fortalte. Hvis man sammenligner de to kvinders måde at fortælle på, er det tydeligt, at trylleeventyrene har været Mette Skrædders stærke side, dem fortæller hun bedre end Ane Marie Jensdatter gør, og det er sandsynligt, at Ane Marie Jensdatter har hørt Mette Skrædder fortælle og så føjet nogle af hendes trylleeventyr til sit repertoire. Derimod er Mette Skrædder ikke så god til at fortælle de muntre eventyr, der folder Ane Marie Jensdatter sig til gengæld ud og får fortællingerne til at leve.

Man fornemmer gennem deres måde at fortælle på og deres valg af eventyr to forskellige liv og to forskellige måder at forholde sig til livet på, og selv efter 100 år kan

vi stadig både lære af og fornøje os med dem. Det sidste eventyr er ikke fortalt endnu.

NOTE:

1. Ewald Tang Kristensen: Minder og oplevelser I-IV, 1923-28.

Flere af Mette Skrædders eventyr kan læses i en nyudgivet samling af Ewald Tang Kristensen: Eventyr fra Jylland, ved Vibeke Arndal, 1995. Jytte Nielsen og Bodil Skoust arbejder på at få udgivet en samling eventyr fra Thy.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1998, side 47-53).